

GIÁ TRỊ NGHỆ THUẬT TRANH THỜ CỦA NGƯỜI CAO LAN SƠN DƯƠNG, TUYÊN QUANG

I BÙI VĂN KHÁNH

Email: buiquockhanhtq@gmail.com

Trường Đại học Tân Trào, Tuyên Quang

ARTISTIC VALUE OF CAO LAN PEOPLE'S WORSHIPING PAINTINGS AT SON DUONG, TUYEN QUANG

TÓM TẮT

Một trong những yếu tố để tranh thờ của người Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang tồn tại và phát triển trong dòng chảy mỹ thuật dân gian Việt Nam là giá trị nghệ thuật. Tranh thờ Cao Lan thể hiện lối vẽ hội họa cổ với thủ pháp nghệ thuật độc đáo. Nghiên cứu tranh thờ Cao Lan trên góc độ tạo hình là phương thức tiếp cận trực tiếp giá trị nghệ thuật ẩn sâu trong tác phẩm. Qua đó có thể khám phá, lý giải những quan niệm về vũ trụ, thẩm mỹ và đời sống xã hội của người Cao Lan xưa và nay. Vấn đề đặt ra là nghệ thuật tạo hình trong tranh thờ Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang được diễn đạt như thế nào? Giá trị nghệ thuật tranh thờ Cao Lan được biểu hiện ra sao? Bài viết này tác giả sẽ làm rõ những vấn đề nêu trên.

Từ khóa: Giá trị, nghệ thuật, tranh thờ, Cao Lan, Tuyên Quang

1. Đặt vấn đề

Trong dòng chảy mỹ thuật dân gian Việt Nam, giá trị nghệ thuật là vấn đề được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm. Giá trị hiểu theo một nghĩa căn bản nhất là nghệ thuật diễn đạt biểu hiện thông điệp về chân, thiện, mỹ. Giá trị nghệ thuật có chức năng khai sáng tư tưởng, tâm hồn và cảm hóa con người, là phương tiện để đạt tới nhận thức, tư duy thuần túy về vũ trụ và đời sống.

Bàn tới giá trị nghệ thuật tranh dân gian Cao Lan là bàn tới những vấn đề nghệ thuật tạo hình, những thông điệp ẩn sâu trong từng nét vẽ. Tranh thờ dân gian Cao Lan ngoài chức năng tôn giáo còn có nhiều giá trị nghệ thuật đặc sắc. Có thể thấy giá trị nghệ thuật là một trong những “chất nuôi dưỡng” tranh thờ “sống” trong cộng đồng Cao Lan từ xưa tới ngày nay. Giá trị nghệ thuật tranh thờ Cao Lan được ẩn sâu trong các yếu tố tạo hình dân gian, thể hiện quan niệm vũ trụ, quan niệm thẩm mỹ và đời sống xã hội người Cao Lan miền núi.

Nghiên cứu tranh thờ Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang dưới góc độ nghệ thuật tạo hình là cách tiếp cận trực tiếp để nhận diện, lý giải những giá trị ẩn

ABSTRACT

One of the factors for worshiping paintings of the Cao Lan people in Son Duong and Tuyen Quang exists and develops in the flow of Vietnamese folk art is artistic value. Cao Lan worship paintings show the ancient painting style with unique artistic tricks. Studying Cao Lan worship paintings from the perspective of shaping is a way to directly approach the hidden artistic values in the work. Thereby, it is possible to discover and explain the conceptions of the universe, aesthetic conceptions and social life of the ancient and present Cao Lan. The question is how is the visual art in the paintings of Cao Lan Son Duong and Tuyen Quang expressed? How is the artistic value of Cao Lan worshiping paintings expressed? In this article, the author will clarify the above issues.

Keywords: Value, art, worship paintings, Cao Lan, Tuyen Quang

trong tác phẩm. Từ đó có thể nghiên cứu những kỹ hiệu, dấu hiệu và lịch sử đời sống xã hội của người Cao Lan xưa và nay. Với mong muốn góp phần khẳng định giá trị nghệ thuật tranh thờ Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang trên dòng chảy mỹ thuật dân gian Việt Nam. Qua đó, góp phần bảo tồn và phát huy giá trị nghệ thuật tranh thờ Cao Lan Tuyên Quang trong giai đoạn hiện nay.

2. Cơ sở lý luận

Quan điểm Mác cho rằng giá trị là một hiện tượng xã hội đặc biệt, biểu hiện của các quan hệ xã hội và là tiêu chuẩn đánh giá, kết nối các vấn đề trong nhận thức của con người. Giá trị phụ thuộc vào đặc điểm, không gian và thời gian của đối tượng được phản ánh trong đời sống xã hội. Thuật ngữ giá trị trong tác phẩm Tư bản (năm 1867) của K.Marx sử dụng hai từ tiếng Đức, khi dịch sang tiếng Anh là “worth” và “value”. Ngày nay, các học giả trên thế giới chủ yếu dùng từ “value” để bàn về vấn đề này, dịch sang tiếng Việt là “giá trị”. Theo nhận định của UNESCO giá trị được biểu hiện: “Qua các thế kỷ, hoạt động sáng tạo ấy đã hình thành nên một hệ thống giá trị, các truyền thống và thị hiếu – những yếu tố xác định đặc tính riêng của mỗi dân tộc” [2, tr.126].

Có thể thấy, hoạt động sáng tạo của con người đã hình thành nên hệ thống các giá trị. Do đó, giá trị không dựa vào bất kỳ một quan niệm nào mà hoàn toàn mang tính chủ quan của người tiếp nhận, thường thức. Trong đó, giá trị nghệ thuật dựa trên nền tảng cảm giác thỏa mãn, vui thích thị giác, làm rung động tâm hồn một cách thuần khiết.

Phạm Văn Đông, trong cuốn Về văn hoá văn nghệ, xuất bản năm 1976 khẳng định: “Giá trị nghệ thuật là rất quan trọng. Bởi vì không có giá trị nghệ thuật thì không thể có tác phẩm nghệ thuật [3, tr.143]. Tác giả Phạm Minh Hạc đưa ra định nghĩa: “Giá trị trong giá trị học là cái quy định mục đích của hoạt động và động cơ thúc đẩy hoạt động đạt được mục đích đó” [4, tr. 46].

Như vậy, giá trị nghệ thuật là kết quả của sự sáng tạo tư duy, kích hoạt nhận thức thẩm mỹ để đưa người xem cảm nhận từ trực giác tới tác phẩm. Giá trị nghệ thuật là linh hồn, là sức sống của tác phẩm, quá trình nghệ thuật hóa hiện thực đáp ứng nhu cầu về thẩm mỹ, làm hài lòng đơn thuần thị giác và cảm nhận của tư duy.

3. Nghệ thuật tạo hình tranh thờ dân gian Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang

3.1. Nhóm tranh khổ dài

Tranh thờ khổ lớn của người Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang có chiều rộng là 30cm và chiều cao (dài) trên 250cm. Cụ thể những bức tranh: Dẫn Lộ Hương, Ngọc Hàm Minh Kinh và Thánh Đạo Hưng Long (bộ 3 bức). Nội dung nhóm tranh diễn tả những câu chuyện tâm linh bằng hình ảnh. Nghệ thuật tạo hình nhóm tranh thờ khổ lớn của người Cao Lan Sơn Dương độc đáo, đậm chất dân gian miền núi.

Tranh Dẫn Lộ Hương là một tác phẩm nghệ thuật đặc sắc. Nội dung tranh miêu tả toàn bộ hành trình về trời của linh hồn người chết, trải qua 68 cửa ải, kiếp nạn. Tranh vẽ theo thể thức “kakemono” (treo dọc), lối vẽ hội họa cổ Phương Đông. Tranh thể hiện theo dạng thức bố cục chồng tầng, lớp dọc, nhân vật sắp xếp hàng, thứ bậc, từ cao xuống thấp. Trong mỗi tầng, hình ảnh thần chủ chính được vẽ phóng to ở vị trí trung tâm. Tranh diễn tả chi tiết thế giới thần linh, tiên cảnh, linh hồn và con người theo quan niệm của người Cao Lan.

Tranh Ngọc Hàm Minh Kinh kể một câu chuyện khác, nội dung tranh vẽ lại toàn bộ quá trình đi tìm chân kinh, đạo lý (kinh phật) của linh hồn người Cao Lan. Đây là một câu chuyện tâm linh mang hơi hướng Phật giáo, thể hiện nghệ thuật tạo hình dân gian qua lối vẽ chi tiết, diễn tả cụ thể từng nhân vật: hình ảnh, tư thế, hoạt động, chân dung, cảm xúc, làm nổi bật hình tượng và nội dung tác phẩm. Xét về hình thức

thể hiện, tranh được vẽ theo chiều dọc (treo từ trần nhà xuống, chiều cao là 250 cm và rộng là 30cm), trên chất liệu vải thô. Ngọc Hàm Minh Kinh diễn tả cảnh linh hồn được thần Phật che chở, trên đường đi tìm chân kinh (chân lý), phải trải qua nhiều cửa ải, gian nan mới tới cõi Phật.

Xét về nghệ thuật tạo hình. Tranh thể hiện theo lối vẽ hội họa cổ, bố cục chồng tầng, quy vào các hình cơ bản: hình chữ nhật, hình tam giác, sắp xếp đối xứng, so le, nhịp điệu hình sin (rích rích), hướng chéo lên. Tổng thể bức tranh vẽ chín cảnh (9 tầng), chia tách bởi các khoảng trống trong tranh. Hình ảnh vẽ chi tiết về chân dung, trang phục nhân vật. Đường nét cụ thể hóa bằng tô hợp nét: dài, ngắn, cong, thẳng, to, nhỏ, diễn tả từng hoạt động nhân vật. Hòa sắc lạnh, điểm nóng, tổ hợp màu xanh, trắng, đen kết hợp với vàng, đỏ làm nổi bật trọng tâm, nội dung chính của tranh. Không gian miêu tả tinh tế, khơi gợi cảm giác cao xa, linh thiêng. Có thể thấy nghệ thuật tạo hình trong tranh Ngọc Hàm Minh Kinh đã mang lại cho người xem nhiều cung bậc cảm xúc.

Bộ tranh Thánh Đạo Hưng Long gồm ba bức: Sinh Cung, Tử Vi Cung và Tử Cung. Đây là bộ tranh vẽ số lượng các vị thần nhiều nhất (103 vị thần) trong hệ thống tranh thờ của người Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang. Bộ tranh miêu tả các nhân vật thần linh, ghi lại sự vật, sự kiện trong tam giới theo quan niệm của người Cao Lan. Bố cục tổng thể bộ tranh được sắp xếp dạng thức chồng tầng, theo hệ thống chức vị trong Thần điện Đạo giáo. Trong đó, bức Tử Vi Cung do Ngọc Thanh làm thần chủ chính ở vị trí trung tâm, bức Sinh Cung và Tử Cung được đặt hai bên. Bộ tranh ghi lại cả một thế giới thần linh, con người, ma quỷ, vũ trụ, động vật, cỏ, cây.

Như vậy, nghệ thuật tạo hình nhóm tranh khổ lớn của người Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang được diễn đạt biểu hiện theo lối hội họa cổ. Trong đó, cách sắp xếp bố cục phổ quát là chồng tầng. Từng nhóm thần chủ, từng hoạt động được quy về những mảng hình học cơ bản: chữ nhật, vuông, tam giác, trụ, để nhận biết, hình dung và cảm nhận. Hình và màu sắc trong tranh vẽ theo hai mô típ. Một là, nhân vật chính được khắc họa, chi tiết, toàn thân, chiếm diện tích lớn. Hai là, nhân vật phụ vẽ bán thân, có diện tích nhỏ. Màu sắc chủ đạo là gam màu nóng, điểm lạnh. Nét vẽ phong phú, đa dạng, thay đổi liên tục. Không gian mang tính ược lệ, tượng trưng. Có thể thấy với lối vẽ của hội họa cổ, họa công Cao Lan đã nghệ thuật hóa quan niệm về vũ trụ, kết hợp với tư duy thẩm mỹ đậm chất dân gian miền núi.

3.2. Nhóm tranh khổ lớn

Hệ thống tranh thờ của người Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang đa số là những bức tranh khổ vừa,

có chiều rộng 30 cm và chiều cao (dài) 60 cm trở lên. Nghệ thuật tạo hình trong nhóm bức tranh này khá độc đáo, xoay quanh hai dạng thức bố cục. Một là, dạng thức bố cục chồng tầng, một thần chủ chính. Hai là dạng thức bố cục một thần chủ đơn.

Dạng thức bố cục chồng tầng, một thần chủ chính
Dạng thức bố cục chồng tầng, một thần chủ chính biểu hiện rõ nét qua các bức tranh: bộ Tam Thanh, Thần Nông – Địa Trạch, Quan Âm... Chồng tầng - lối vẽ bố cục phổ quát trong tranh Cao Lan (trục cuốn dọc), là sự sắp xếp chặt chẽ, có liên kết giữa các nhóm chính, phụ, làm nổi bật thần chủ chính. Các thần chủ được sắp đặt theo quy tắc, trật tự nhất định, với vị trí, vai trò, chức năng, nhiệm vụ riêng. Thần chủ nào có quyền năng lớn thì được vẽ to và đặt phía trên cao, trung tâm. Các thần linh ít quyền năng vẽ phía dưới, nhỏ hơn và sắp xếp theo hàng, xung quanh thần chủ chính. Nghệ thuật tạo hình nhóm tranh dạng thức bố cục chồng tầng, một thần chủ chính có đặc điểm nổi bật sau:

Một là bố cục, chồng tầng, một thần chủ chính. Theo đó nhân vật chính được đặt ở vị trí trung tâm (trục dọc) từ trên xuống, các nhân vật phụ xếp từng tầng, hàng theo nguyên tắc đối xứng tạo cảm giác cân bằng thị giác.

Hai là màu sắc, màu thiên nhiên, có độ đậm thắm, khó phai, hòa sắc hài hòa giữa nóng và lạnh. Mảng màu đa dạng, phong phú, xem kẽ, nhắc lại trên khắp mặt tranh. Lối vẽ mảng màu phẳng, bẹt, thể hiện tư duy thẩm mỹ của người miền núi Tuyên Quang.

Ba là nét, uyển chuyển, nhịp nhàng, khoẻ khoắn, tỷ mỉ theo lối công bút. Nét được sử dụng để tạo điểm nhấn chân dung và khoanh bao hình nhằm tôn nổi nhân vật chính. Hệ thống nét phong phú, đa dạng.

Bốn là không gian, tranh thờ Cao Lan không giới hạn về không gian, thời gian. Không gian được miêu tả thực chen lẫn với hư, con người xuất hiện bên cạnh thần linh, linh hồn, ma quỷ, động vật... Các nhân vật, cảnh vật, sự việc cùng hiện diện tạo sự chuyển động trong từng lớp không gian.

Như vậy, nhóm tranh có dạng thức bố cục chồng tầng, một thần chủ chính được diễn đạt bằng lối vẽ hội họa cổ, đậm chất dân gian Cao Lan. Các yếu tố tạo hình sắp xếp theo một quy tắc nhất định. Hình tượng nhân vật hiện lên trong nhiều tư thế, thần thái, sắc thái, hình hài. Đây có thể coi là thành công trong tư duy tạo hình của người Cao Lan, họa công đã “biến” các vị thần tiên, linh hồn, cỏ, cây, hoa, lá, ma quỷ thành những hình tượng nghệ thuật.

Nhóm tranh dạng thức bố cục một thần chủ đơn.

Xét về nghệ thuật tạo hình, nhóm tranh có dạng thức bố cục một thần chủ đơn vẽ trên cơ sở nguyên tắc trang trí. Những bức tranh có dạng thức bố cục một thần chủ đơn như: bộ Tứ Soái, cặp tranh Ông Tướng và cặp tranh Tả Sư – Hữu Thánh. Bố cục được sắp xếp trong khuôn hình chữ nhật đứng, hình ảnh, họa tiết xoay quanh nhân vật chính. Năm màu cơ bản (đỏ, vàng, xanh, đen, trắng) được vẽ nguyên sắc, mảng bẹt, nét viền khoanh bao nhân vật. Với cách vẽ trang trí, kết hợp với quan niệm thẩm mỹ của người Cao Lan miền núi đã tạo nên dạng thức bố cục một thần chủ đơn độc đáo.

Hình ảnh thần chủ hiện lên trong tranh với nhiều tư thế. Dáng chuyển động và luôn hướng về phía trước, dũng mãnh, động tác dứt khoát, thuật theo đúng hình tượng thần linh được miêu tả trong thần điện Đạo giáo và quan niệm dân gian của người Cao Lan. Mỗi bức tranh thờ là một nhân vật thần chủ, tượng trưng cho sức mạnh, nhiệm vụ khác nhau trong tam giới. Qua đó người xem cảm nhận được sức mạnh vô biên của các vị thần.

Tạo hình chân dung các nhân vật thần chủ đơn vẽ hướng nghiêng ba phần tư (3/4). Hình ảnh chân dung sáng tạo từ những nhân vật có thật trong lịch sử được thánh hóa hoặc lấy nguyên mẫu trong Thần điện Đạo giáo. Họa công Cao Lan đã lột tả đặc điểm, quyền vị và sức mạnh thần chủ qua đặc điểm nhân vật: vui, nghiêm nghị, trầm tư và hung dữ. Tạo hình chân dung nhân vật trong nhóm tranh dạng thức bố cục một thần chủ đơn được diễn tả chi tiết, làm nổi bật hình tượng nhân vật.

Như vậy, bố cục tổng thể được sắp xếp trong khuôn hình chữ nhật đứng, hình tượng nhân vật tạo hình chi tiết, phù hợp chức năng, quyền vị. Nghệ thuật tạo hình trong nhóm tranh có dạng thức bố cục một thần chủ đơn được diễn đạt biểu hiện theo lối vẽ hội họa cổ, nguyên tắc trang trí được sử dụng rõ nét.

2.3. Nhóm tranh khổ nhỏ

Tranh Mặt Nạ Thần

Tranh Mặt Nạ Thần là những bức tranh khổ nhỏ, đây là tranh chân dung, vẽ một số vị thần theo quan niệm của người Cao Lan. Theo dân gian Cao Lan, tranh Mặt Nạ Thần là hiện thân của thần linh, thầy Tào sử dụng trong nhiều nghi lễ, đeo làm mặt nạ để hóa thân thành những vị thần khác nhau. Người Cao Lan tin rằng khi đeo mặt nạ thì thần linh sẽ linh ứng hiện về, nhập thân vào thầy Tào để truyền phép thuật, quyền năng, sức mạnh và có thể biến hóa, diệt trừ yêu ma, quỷ dữ, bảo vệ, cho gia đình, bản làng. Có thể thấy tranh Mặt Nạ Thần là vật linh không thể thiếu trong một số nghi lễ của người Cao Lan. Mặt Nạ Thần là những bức tranh khổ nhỏ, cách diễn đạt biểu hiện đặc sắc, đậm chất dân gian Cao Lan.

ARTS

Nghệ thuật tạo hình trong các bức tranh Mặt Nạ Thần của người Cao Lan Tuyên Quang khá độc đáo. Đây là những bức tranh vẽ chân dung, tuy nhiên người vẽ không đi vào thâm diễn chi tiết của chân dung nhân vật mà dừng lại ở nét khái quát, tượng trưng, nhưng vẫn thể hiện rõ đặc điểm từng vị thần linh. Mỗi mặt nạ là một hình ảnh khác nhau, đại diện cho thế lực trong tự nhiên.

Có thể thấy nghệ thuật tạo hình tranh chân dung của người Cao Lan khá đặc sắc. Các yếu tố tạo hình chứa nhiều cảm xúc, mộc mạc, gần gũi, vượt ra khỏi những quy tắc nghiêm ngặt trong Đạo giáo. Qua đó thể hiện được tư duy, quan niệm thẩm mỹ dân gian đậm chất tộc người Cao Lan Tuyên Quang.

Tranh chân dung Thập Điện Diêm Vương
Bộ chân dung Thập Điện Diêm Vương của người Cao Lan Tuyên Quang là những bức tranh khổ nhỏ. Đây là tranh chân dung vẽ một số vị thần trong Thần điện Đạo giáo. Chân dung Thập Điện Diêm Vương gồm có 16 bức tranh (chiều rộng 5 cm, chiều cao 10 cm). Bộ tranh được sử dụng trong nghi lễ nhà xe của người Cao Lan (tang lễ). Trong đó có 10 vị Diêm Vương và các vị thần Phật Pháp Tăng hiện lên sống động.

Theo quan niệm của người Cao Lan, Thập Điện Diêm Vương là nơi bảo vệ và đưa linh hồn người chết về trời. Người Cao Lan tin rằng Thập Điện Diêm Vương sẽ trấn giữ vong linh khi về trời. Từ đó linh hồn có thể được luân hồi, ban phép thuật diệt trừ được yêu ma, quỷ dữ, phù hộ cho gia đình, bản làng.

Nghệ thuật tạo hình trong bộ tranh này diễn tả rõ nét các vị thần Diêm Vương theo quan niệm của người Cao Lan. Họa công đi vào khai thác chi tiết đặc điểm của từng nhân vật, lột tả tính cách, nét mặt, hình hài, chức vị, nhiệm vụ. Các yếu tố tạo hình được thể hiện rõ nét qua cách sử lý hình, đường nét, màu sắc. Qua bộ tranh thấy được tư duy, quan niệm thẩm mỹ dân gian trong cách vẽ tranh chân dung của người Cao Lan Tuyên Quang.

Như vậy, nhóm tranh khổ nhỏ cho thấy sự đa dạng, độc đáo trong nội dung và hình thức thể hiện của tranh thờ Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang. Đó là sự đa dạng trong cách diễn đạt, tư duy tạo hình, nhằm biểu đạt tư tưởng tôn giáo và quan niệm thẩm mỹ dân gian. Từ đó tạo nên những giá trị nghệ thuật đặc sắc của tranh thờ Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang.

3. Giá trị nghệ thuật tranh thờ Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang

3.1. Sáng tạo hệ thống thần linh trên phương diện nghệ thuật

Hệ thống thần linh trong tranh thờ Cao Lan được hình

thành trên tư tưởng Đạo giáo, quan niệm vạn vật hữu linh, quan niệm thẩm mỹ tộc người. Bằng nghệ thuật tạo hình dân gian, họa công Cao Lan Tuyên Quang đã phác dựng hệ thống thần linh trên phương diện nghệ thuật. Từ đó làm nên giá trị nghệ thuật đặc sắc của tranh thờ dân gian Cao Lan.

Hệ thống thần linh trong tranh thờ Cao Lan được sáng tạo thành các hình tượng nghệ thuật, chuyên chở tư tưởng tôn giáo và xây dựng đức tin trong cộng đồng. Thần linh từ tín ngưỡng thần tiên, trong truyền thuyết, thơ ca, sinh ca và quan niệm dân gian, đã hiện lên sống động như những con người thực. Hình ảnh thần linh trong tranh thờ được mô tả chi tiết, cụ thể về hình dáng, chân dung, diện mạo. Một thế giới thần linh, một đời sống vũ trụ hiện lên trong tranh thờ thật gần gũi, thân quen như đời sống thực trong cộng đồng.

Họa công Cao Lan đã sử dụng lối vẽ của hội họa cổ, sự quan sát tinh tế, liên tưởng kì diệu về vũ trụ, thiên nhiên và cuộc sống để sáng tạo hệ thống thần linh trên phương diện nghệ thuật. Đó là sự kết hợp hài hòa cảm xúc của người vẽ, nghệ thuật tạo hình lôi cuốn, hấp dẫn người xem bởi chất dân gian miền núi. Có thể thấy lối vẽ hội họa cổ, tư duy liên tưởng tinh tế, kì diệu, kết hợp hài hòa giữa triết lý và quan niệm thẩm mỹ dân gian Cao Lan đã tạo nên hệ thống thần linh với đầy ý nghĩa và giá trị nghệ thuật.

Hệ thống thần linh trong tranh thờ Cao Lan được sáng tạo trên cơ sở sự quan sát tinh tế, sự am hiểu về Thần điện Đạo giáo và sự liên tưởng kỳ diệu về vũ trụ. Đó là nghệ thuật sáng tạo hình ảnh, sâu chuỗi, liên kết các sự vật, hiện tượng trong thiên nhiên để xây dựng hình tượng nhân vật. Hệ thống thần linh trong tranh thờ là kết quả của quá trình quan sát tỉ mỉ các hiện tượng tự nhiên trong vũ trụ, sự kiện diễn ra trong cuộc sống thường ngày, những tâm tư, nguyện vọng của của cộng đồng.

Hình ảnh thần linh từ trong Thần điện Đạo giáo, trong các câu chuyện truyền miệng dân gian và trong đời sống thường ngày được chắt lọc, hư cấu, sáng tạo để xây dựng thành các hình tượng nghệ thuật. Họa công Cao Lan đã khéo léo nghệ thuật hóa những hình ảnh trong thiên nhiên để đưa vào tranh thờ. Hệ thống thần linh hiện lên với đặc điểm chân thực từ hình dáng, tính cách, đời sống. Qua đó người xem hiểu hơn về những tri thức trong quan niệm vũ trụ và cuộc sống của người vùng núi Tuyên Quang trong quá khứ, hiện tại và tương lai.

Họa công Cao Lan đã thành công trong việc sáng tạo hệ thống thần linh trên phương diện nghệ thuật qua sự quan sát tinh tế, liên tưởng. Họa công đã xây dựng những câu chuyện tâm linh bằng hình ảnh, cả một

thể giới thần tiên hiện lên trong tranh thờ một cách độc đáo. Qua đó truyền tải các thông điệp nghệ thuật tới người xem.

3.2. Kết hợp hài hoà giữa triết lý và quan niệm thẩm mỹ tộc người

Hệ thống thần linh trong tranh thờ Cao Lan được xây dựng trên cơ sở triết học phương đông và các quan niệm thẩm mỹ tộc người. Triết lý âm dương của vũ trụ được biểu hiện rõ nét trong tranh thờ Cao Lan, phản ánh tư duy nghệ thuật đậm chất tộc người miền núi. Đó là sự kết hợp hài hòa các yếu tố tạo hình trong mối liên hệ với triết lý và quan niệm thẩm mỹ tộc người tạo nên giá trị nghệ thuật đặc sắc.

Triết lý được biểu hiện rõ nét trong tranh thờ Cao Lan thông qua hình tượng nghệ thuật và những mô típ trang trí. Đó là nghệ thuật sử dụng hài hòa, cân bằng các yếu tố tạo hình, tạo hiệu quả thị giác. Nổi bật trong triết lý của người Cao Lan là mô típ vũ trụ xuất hiện song hành cùng hình tượng thần linh. Triết lý nghệ thuật của người Cao Lan được biểu hiện rõ nét trong việc xây dựng bộ cục nhân vật thần linh, quy về hình chữ nhật đứng, kết hợp hình tròn (vòng xoáy âm dương, mây trời, sóng nước) tạo ra sự kết hợp hài hòa giữa vuông, tròn, giữa trời và đất hòa quyện tự nhiên, hợp lý, thuận mắt, thành một thể thống nhất. Cùng quan điểm về vấn đề này, tác giả Nguyễn Vũ Tuấn Anh nhận định: “một tư duy tiếp nối là hệ quả của thuyết vũ trụ quan cổ. Đó là thuyết ngũ hành âm dương “[1. 71]. Đó là triết lý vụ thuật cổ đại liên quan đến học thuyết ngũ hành biểu trưng cho ý nghĩa cầu mong cuộc sống sinh sôi nảy nở, trời đất hoà hòa. Triết lý âm dương là dụng ý nghệ thuật trong tranh thờ Cao Lan, mang giá trị nghệ thuật độc đáo,

Quan niệm thẩm mỹ tộc người được thể hiện rõ nét trong tranh thờ Cao Lan qua cách sáng tạo hệ thống thần linh trên phương diện nghệ thuật. Đó là lối tư duy nghệ thuật có sức liên tưởng kì diệu và quan niệm thẩm mỹ đề cao chân, thiện, mỹ làm nền tảng tư tưởng. Hệ thống thần linh trong tranh thờ Cao Lan tạo nên một quan niệm thẩm mỹ đặc trưng, đậm chất dân gian của người miền núi.

Quan niệm thẩm mỹ tộc người được biểu hiện bởi nghệ thuật diễn đạt các yếu tố tạo hình. Sự đan xen, kết hợp hài hòa bố cục, đường nét, màu sắc, không gian và mô típ trang trí trong việc miêu tả hình tượng nhân vật. Lối vẽ của hội họa cổ, kết hợp với quan niệm thẩm mỹ tộc người trong sự liên tưởng kì diệu về vũ trụ và cuộc sống đã tạo nên hệ thống thần linh. Đó là cách sắp xếp bố cục (chồng tầng), quan niệm về màu sắc (sử dụng 5 màu cơ bản) hài hòa, cân đối, đường nét to, khỏe chất phác, tạo nên đặc điểm nghệ thuật của người miền núi. Giá trị nghệ thuật của tranh thờ dân gian Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang

được biểu hiện rõ nét trong việc sử dụng các yếu tố tạo hình để truyền tải các thông điệp trong tác phẩm. Quan niệm thẩm mỹ tộc người đã tạo nên hệ thống thần linh mang dụng ý nghệ thuật đặc sắc. Mỗi câu chuyện tâm linh, mỗi hình ảnh thần chủ đều chuyên chở thông điệp khác nhau tới cộng đồng. Đó là những bài học về cội nguồn, về lao động sản xuất, bài học về những giá trị đạo đức trong cuộc sống... Tất cả những bài học ấy được đúc kết, chắt lọc và ẩn hiện qua hệ thống thần linh trong tranh thờ. Hình tượng thần linh như chiếc gương soi sáng, phản chiếu vào chính đời sống thực của người Cao Lan, chi phối, điều tiết mọi hành động trong đời sống cộng đồng. Hệ thống thần linh trong tranh thờ Cao Lan góp phần tạo nên những giá trị nghệ thuật trong diễn đạt biểu hiện.

Tóm lại, giá trị nghệ thuật tranh thờ Cao Lan Sơn Dương, Tuyên Quang được biểu đạt sâu đậm qua hệ thống thần linh. Xét trên phương diện nghệ thuật, hệ thống thần linh trong tranh thờ Cao Lan là sự kết hợp hài hoà tư duy quan sát, liên tưởng kì diệu và triết lý, quan niệm thẩm mỹ dân gian. Qua đó, họa công Cao Lan đã sáng tạo hệ thống thần linh trên phương diện nghệ thuật. Qua hệ thống thần linh thấy được giá trị nghệ thuật đặc sắc và giá trị nhân văn của tranh thờ dân gian Cao Lan.

4. Kết luận

Bằng nghệ thuật tạo hình dân gian độc đáo, đậm chất miền núi đã tạo nên sức hấp dẫn của tranh thờ Cao Lan Tuyên Quang. Tranh thờ Cao Lan là nghệ thuật diễn đạt biểu hiện hệ thống thần linh trên phương diện nghệ thuật với đầy đủ ý nghĩa tượng trưng. Tranh thờ Cao Lan có giá trị nghệ thuật độc đáo, giá trị nhân văn cao cả. Góp phần củng cố niềm tin, cổ kết cộng đồng Cao Lan từ xưa đến nay. Do đó cần nhìn nhận một thích đáng vị trí của tranh thờ miền núi trong dòng chảy mỹ thuật dân gian, có bước đi cụ thể, kế hoạch dài hạn trong việc bảo vệ và phát huy giá trị nghệ thuật tranh thờ dân gian Cao Lan Tuyên Quang trong đời sống đương đại.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Vũ Tuấn Anh (2002), *Tính minh triết trong tranh dân gian Việt Nam*, Nxb Văn hóa thông tin.
2. Đảng cộng sản Việt Nam (2016), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XII*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
3. Phạm Văn Đồng (1976), *Về văn hoá văn nghệ*, Nxb văn hoá, Hà Nội.
4. Phạm Minh Hạc (2012), *Giá trị học*, NXB Dân trí, Hà Nội
5. Lê Văn Kỳ (2002), *Lễ hội Nông nghiệp Việt Nam*, Nxb Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.